

УДК 342.7

 DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1467599>

I.I. ДАХОВА,

доцент кафедри конституційного права України
 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
 кандидат юридичних наук, доцент, м. Харків, Україна; e-mail: dakhovairina77@gmail.com;
 ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3252-2017>

ОБМЕЖЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ: КОНСТИТУЦІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

I.I. DAKHOVA,

Ass. Professor, Chair of Constitutional Law of Ukraine,
 Yaroslav Mudryi National Law University, Ph.D. in Law,
 Associate Professor, Kharkiv, Ukraine; e-mail: dakhovairina77@gmail.com;
 ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3252-2017>

LIMITATION OF THE IMPLEMENTATION OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS: CONSTITUTIONAL REGULATION AND PRACTICE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

Постановка проблеми

Згідно статті 21 Конституції України, права людини є невідчужуваними і непорушними; відповідно до ч.2 ст.22 конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані, Основний Закон містить положення про неможливість обмеження прав і свобод людини і громадянина. Однак функціонування суспільства і держави обов'язково породжує ситуації, які вимагають від держави обмежити певні права і свободи, і потребують на окремі дослідження. Тому, наприклад, в науковій розвідці обмежень прав і свобод людини М.В. Савчин розкрив зміст критеріїв обмеження прав людини, вказуючи, що систематика прав людини зумовлює ціннісно-інтерсуб'єктне визначення допустимих обмежень основних прав, які мають бути зумовлені конкретними обставинами та нагальними потребами в демократичному суспільстві. Вимога до демократичної структури суспільства, на думку вченого, визначає стандарти інтерсуб'єктності у встановленні критеріїв обмежень прав людини, які вимагають відповідати нагальній суспільній потребі, заснованій на повазі гідності людини та балансів інтересів між інтересами більшості і меншості [1, с.298]. В свою чергу, С.В. Шевчук у дослідженні законодавчих обмежень щодо реалізації конституційних прав і свобод, розкрив значення загальноправового принципу пропорційності для визначення кон-

ституційності таких обмежень [2, с.69–76], Аарон Барак (Aharon Barak) у роботі "Human rights and their limitations: the role of proportionality" також наголошує на необхідності застосування принципу пропорційності при здійсненні обмеження прав людини [3]. Джун М. Росс (June M. Ross) дослідив співвідношення обмеження прав людини у міжнародно-правових актах із можливістю та умовами такого обмеження, що містяться в Канадській хартії прав і свобод [4]; С.В. Шевчук здійснив аналіз практики Європейського суду з прав людини щодо можливості обмеження реалізації прав і свобод особи [5]; О.В. Скрипнюк дослідив конституційно-правове регулювання обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні [6, с.5–11].

При цьому більш глибокого аналізу, що і є метою статті, потребує питання співвідношення підходів до нормативного регулювання обмеження реалізації прав людини в Конституції України та Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. До того ж практика Європейського Суду з прав людини щодо обмеження реалізації прав і свобод постійно розширюється, що вимагає продовження наукових досліджень із зазначеної проблематики. Новизна роботи полягає у визначенні категорії обмеження реалізації прав і свобод людини, встановленні на основі аналізу Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Конституції України та

практики Європейського суду з прав людини змісту умов, сукупність яких, відома під назвою "трискладовий тест", забезпечує правомірність обмеження реалізації прав і свобод людини. Завданням статті є визначення категорії обмеження реалізації прав людини, дослідження на підставі аналізу практики Європейського суду з прав людини таких елементів "трискладового тесту", як легальність, легітимна мета обмеження та необхідність обмеження реалізації прав і свобод людини в демократичному суспільстві, а також здійснення аналізу норм Конституції України щодо закріплення в них вказаних складових, які визначають правомірність обмеження реалізації прав та свобод особи.

Поняття обмеження реалізації прав людини

У літературі зазначається, що, оскільки кожна особа має певні обов'язки та відповідальність перед суспільством, а зовнішній прояв суб'єктивних прав завжди є підставою для конфлікту або втручання у права інших осіб, міжнародне право визнає законність деяких обмежень на користування правами [7, с.136]. Так, ст.29 Загальної декларації прав людини передбачає можливість такого обмеження, встановлюючи при цьому, що при реалізації своїх прав і свобод людина повинна піддаватися тільки тим обмеженням, які встановлені законодавством з метою забезпечення визнання і поваги до прав і свобод інших і задоволення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві.

Що стосується позиції України щодо питання можливості обмеження реалізації окремих прав і свобод, то вирішення цього питання починається зі встановлення принципу неможливості їх обмеження. Так, ч.1 ст.64 Основного Закону встановлює, що конституційні права і свободи людини не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. Вказане положення Т.М. Слінько пропонує розглядати у взаємозв'язку з нормою, що міститься в ч.3 ст.22 Конституції України, згідно з якою при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних не допускається звуження змісту і обсягу існуючих прав і свобод. Так, Конституційний Суд України в Рішенні від 22.09.2005 року (справа про постійне користування земельними ділянками) підкреслив, що "звуження змісту й обсягу прав і свобод є їх обмеженням". Традиційно під поняттям "зміст прав людини" розуміють засоби і умови, за наявності яких у людини з'являються можливості задовольнити потреби, зокрема, що

забезпечують її існування і розвиток. Обсяг прав людини – це їх сутнісна властивість, виражена кількісними показниками можливостей людини, які втілені у відповідні права, що не є однорідними і загальними [8, с.43].

Під обмеженням прав і свобод людини М.В. Савчин розуміє втручання публічної влади у сферу приватної автономії індивіда виключно на підставі закону, яким запроваджуються певні заходи, спрямовані на забезпечення балансу приватних і публічних інтересів з метою захисту національної безпеки, громадського порядку, життя і здоров'я інших людей, авторитету правосуддя [1, с.291]. На думку інших авторів, обмеження прав і свобод представляє собою законодавче звуження змісту та (або) обсягу прав і свобод людини щодо її можливостей мати, володіти, користуватися й розпоряджатися соціальними цінностями, свободою дій і поведінки з метою захисту суверенітету і територіальної цілісності або громадського порядку, забезпечення економічної й інформаційної безпеки, охорони здоров'я, суспільної моралі й забезпечення захисту прав і свобод людини та є показником державних стандартів рівня життя людини [9, с.5].

Обмеження прав і свобод – правомірне, цілеспрямоване кількісне та (або) якісне применшення у процесі правореалізації тих можливих моделей поведінки (правомочностей), які складають основне право особи, з боку інших осіб [10, с.3]. Щодо даного визначення слід вказати, що таке применшення можливих моделей поведінки відбувається з боку не всіх осіб, а лише з боку держави та органів публічної влади. При цьому, встановлюючи принципи, цілі і юридичну форму обмежень, тобто основні (загальні) умови обмежень прав і свобод, Конституція тим самим захищає людину і її права від дозвільних дій з боку держави, оскільки обмежує державну владу в можливості зазіхати на права людини, сферу її свободи [11, с.65].

Встановлені Конституцією України основи для правового обмеження прав і свобод людини і громадянина є необхідним елементом у сфері правового регулювання суспільних відносин. Але не можна забувати, що саме право є мірилом свободи, яка не може бути абсолютною. Необхідно розмежовувати конституційні обмеження і обмеження конституційних прав, які співвідносяться як загальне й особливе, оскільки Конституція сама є певним обмежувачем діяльності держави, державних органів, суспільства і людини. Закріплені у Конституції України підстави правового обмеження прав і свобод

людини та громадянина базуються на принципі поєднання приватних і публічних інтересів. У свою чергу, захист публічних інтересів представлений у правовому механізмі такими підставами, як захист основ конституційного ладу і забезпечення оборони країни та безпеки держави [11, с.64–65].

Говорячи про обмеження прав і свобод людини, перш за все, слід вказати, що обмеженню підлягає не саме право, а його реалізація. На це вказується й у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка в статтях 8, 10, 11 закріплює положення, згідно з якими здійснення прав особи не підлягає жодним обмеженням, крім тих, які передбачені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки і суспільного спокою, з метою попередження злочинів, захисту здоров'я і моральності або захисту прав і свобод інших осіб.

Законність, легітимна мета та необхідність у демократичному суспільстві як умови правомірності обмеження реалізації прав і свобод людини

Для того, щоб обмеження реалізації будь-якого права було правомірним, необхідним є дотримання певних умов, сукупність яких є відомою під назвою "трискладовий тест". Тобто, з'ясовуючи, чи було правомірним втручання держави у конкретне право, Європейський суд з прав людини завжди перевіряє дотримання трискладового тесту, який включає в себе наступні умови: по-перше, чи була можливість обмеження реалізації права передбачена законом; по-друге, чи є легітимною мета такого обмеження і, по-третє, чи є таке обмеження необхідним у демократичному суспільстві.

Так, наприклад, у рішенні у справі "Savin v. Ukraine" від 18.12.2008 р. ЄСПЛ вказує, що втручання у права, гарантовані статтею 8 Конвенції, є неправомірним, якщо воно здійснюється не "згідно з законом", не відповідає законним цілям і не може вважатися "необхідним у демократичному суспільстві".

Що стосується законності, то слід враховувати позицію ЄСПЛ, неодноразово висловлену ним у різних справах, зокрема, у рішенні у справі "S. and Marper v. the United Kingdom" від 04.12.2008 р.: "формулювання "згідно із законом" наказує, що оскаржувані заходи щодо обмеження реалізації права повинні мати певні підстави в національному законодавстві та відповідати принципу верховенства права. Закон повинен бути належним чином доступним і передбачуваним, тобто, сформульованим достат-

ньо точно, щоби громадянин міг – з належною допомогою в разі необхідності – погоджувати з ним свою поведінку. У даному випадку йдеться про правову визначеність, що була запропонована Ф. Гаєком як складова верховенства права, яка передбачає, що органи держави мають бути обмежені у своїх діях заздалегідь встановленими та оголошеними правилами, які дають можливість передбачити примусові заходи, що будуть застосовані представниками влади в певній ситуації [12, с.6].

При цьому поняття "закон" у практиці ЄСПЛ взагалі означає не лише акт парламенту, але й будь-яке джерело права певної держави, судові прецедентне право. Тому останні також можуть вважатися "законом", який дає підстави для встановлення обмежень за умови, якщо відповідні норми їх є чіткими та доступними [13, с.237].

У рішенні у справі "The Sunday Times v. the United Kingdom" від 26.04.1979 р. Європейський суд зазначає, що поняття "передбачене законом", яке міститься в Конвенції, не лише вимагає, щоб оскаржувані заходи були закріплені в національному праві, але й передбачає, що законодавство має бути достатньою мірою доступним, надавати особі можливість передбачити наслідки, тобто повинно бути сформульоване достатньо чітко, щоб дозволити людині узгоджувати з ним свою поведінку.

Дуже важливо, що метою цих вимог є, зокрема, гарантування особі адекватного юридичного захисту від свавільних посягань з боку публічної влади на те чи інше суб'єктивне право людини у випадках, коли закон передбачає свободу правозастосовного розсуду ("Hashman and Harrup v. the United Kingdom" від 25.11.1999 р.). Ця позиція сформульована і в рішенні у справі "Olsson v. Sweden" від 24.03.1988 р.: "Норма не може розглядатися як "право", якщо її не сформульовано з достатньою точністю так, щоби громадянин мав змогу, якщо потрібно, з відповідними рекомендаціями, певною мірою передбачити наслідки, які може потягти за собою вчинена дія" [14, с.61].

Але, як зазначалось вище, наявність лише такої складової, як передбачуваність законом, є недостатньою для визнання Судом правомірності втручання у право людини з боку держави. Так, наприклад, у справі "Bartik v. Russia" від 21.12.2006 р. ЄСПЛ вказує, що обмеження реалізації права особи було встановлене законом, але Суд визнав порушення владою Російської Федерації пункту 2 статті 2 Протоколу № 4 до Конвенції, що виявилось у незаконному

обмеженні права заявника на свободу пересування, через відсутність іншої умови правомірності такого втручання – легітимної мети. Так, заявнику було відмовлено у видачі паспорту для виїзду за кордон через те, що він певний час працював у конструкторському бюро і мав доступ до таємної інформації. ЄСПЛ встановив, що вказане обмеження було передбачене законом, оскільки чинні під час роботи заявника у КБ Закони СРСР від 20.05.1991 р. "порядок виїзду з СРСР та в'їзду до СРСР громадян СРСР", Федеральний закон від 15.08.1996 р. "Про порядок виїзду з Російської Федерації та в'їзду до Російської Федерації", Федеральний закон від 21.07.1993 р. "Про державну таємницю" передбачали тимчасове обмеження права на виїзд за кордон осіб, що мали доступ до відомостей, які містять державну таємницю. Таким чином, перша складова трискладового тесту була дотримана, оскільки вказане обмеження було здійснене згідно з законом. Однак ЄСПЛ дійшов висновку, що таке обмеження не було необхідним у демократичному суспільстві і не переслідувало легітимну мету, оскільки мета поїздки заявника носила виключно приватний характер, загальна тривалість обмежень на виїзд заявника за кордон склала 24 роки, при цьому розгляд уповноваженими органами РФ питання про можливість видачі закордонного паспорта зводився лише до формального питання про наявність допуску до державної таємниці. Суд вказав, що уповноважений державний орган також не розглянув питання про те, чи було обмеження права заявника на виїзд за кордон у приватних справах все ще необхідним для досягнення законної мети, якій воно мало слугувати, і чи міг бути застосований менш суворий захід обмеження.

Таким чином, для правомірності втручання у право людини необхідно, щоб можливість такого втручання була не лише передбачена законом, а й здійснювалось задля досягнення *легітимної мети*, якою завжди є захист певних цінностей. Відповідно до принципу зв'язаності держави правом сутність обмежень прав людини полягає у забезпеченні легітимного втручання держави у приватну автономію індивіда з метою забезпечення загального блага [1, с.291].

Практично завжди поряд з категорією "легітимна мета" застосовується поняття "пропорційність", яке означає, що обмеження реалізації прав і свобод має відповідати меті, для досягнення якої воно введено. Вимога відповідності засобу має на меті захистити людину від непотрібного втручання органів державної влади.

Пропорційність визначає сумірність між здійсненням основного права та необхідністю його обмежень. Саме критерій пропорційності забезпечує обґрунтований і легітимний характер обмежень основних прав. Принцип пропорційності включає в себе адекватність засобів поставленій меті, неприпустимість надмірних обмежень, неприпустимість сваволі, заборону формалізму [15, с.25–26].

У даному випадку слід згадати юридичну позицію Конституційного Суду України, висловлену ним у Рішенні від 02.11.2004 р., згідно з якою однією з основних засад права як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права є справедливість, яку слід розглядати як властивість права, що виражається, зокрема, у пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню, тобто йдеться про те, що покарання за злочин повинно бути домірним злочину. Справедливе застосування норм права також означає не тільки те, що передбачений законом склад злочину та межі покарання відповідатимуть одне одному, а й те, що покарання має перебувати у справедливому співвідношенні з тяжкістю та обставинами скоєного особою діяння. Адекватність покарання ступеню тяжкості злочину прямо впливає з принципу правової держави, із сутності конституційних прав і свобод людини і громадянина [16].

При розгляді справи "Vintman v. Ukraine" від 23.10.2014 р. було з'ясовано, що заявник, який був засуджений до 15 років позбавлення волі, та його мати неодноразово звертались до Державного департаменту України з питань виконання покарань з проханням про перевід заявника до тюрми, розташованої ближче до місця проживання його матері-інваліда, щоб полегшити їй процес відвідування сина. Департамент неодноразово відмовляв заявникам, жодного разу не враховуючи особисту ситуацію заявника та його зацікавленість у збереженні родинних зв'язків і не надаючи достатніх обґрунтувань такої відмови. На думку Суду, таке втручання в особисте та сімейне життя заявника не було співрозмірним легітимній меті.

У рішенні у справі "Shvydka v. Ukraine" від 30.10.2014 р. ЄСПЛ також вказує на невідповідність державного втручання у реалізацію прав людини легітимній меті. Так, Г.М. Швидка після проведення офіційної церемонії покладання Президентом України вінка до пам'ятника Тарасу Шевченку, відірвала від вінка частину стрічки з написом "Президент України В.Ф. Янукович", чим висловила свою позицію щодо того, що через

певні причини пан Янукович не може називатися Президентом України. Районний суд м. Києва визнав заявницю винною у вчиненні дрібного хуліганства та наклав на неї стягнення у вигляді адміністративного арешту строком на десять діб. ЄСПЛ у ході розгляду справи дійшов висновку про наявність порушення державою статті 10 Конвенції через те, що національні суди застосували до заявниці, шістдесятитрьохрічної жінки, без судимостей, найбільш суворе покарання за правопорушення, яке не призвело до жодного насильства або загрози. ЄСПЛ не вбачає у такому судовому рішенні жодного виправдання та необхідності та вважає захід таким, що є непропорційним переслідуваній меті.

У рішенні у справі "S.A.S. v. France" від 01.07.2014 р. ЄСПЛ виніс рішення про відсутність порушення статей 8, 9 та 14 Конвенції у справі за заявою громадянки Франції, що є практикуючою мусульманкою, якій через набуття чинності 11.04.2011 року Законом, забороняючим закривати обличчя у публічних місцях, більше не дозволяється носити паранджу, що закриває все обличчя. На думку Суду, умови співіснування є легітимною метою обмеження, а держава у цьому випадку має широку свободу розсуду.

Конвенція не містить єдиного універсального переліку підстав, за наявності яких обмеження реалізації права людини (втручання) відповідає легітимній меті, однак з аналіз окремих її статей дозволяє стверджувати, що правомірним є обмеження щодо реалізації прав особи, коли воно здійснюється задля захисту і охорони національної та громадської безпеки, громадського порядку, економічного добробуту країни, здоров'я чи моралі, прав і свобод інших осіб (ч.2 ст.8, ч.2 ст.9 Конвенції), територіальної цілісності (ч.2 ст.10) або для запобігання заворушенням чи злочинам (ч.2 ст.8), запобігання розголошенню конфіденційної інформації чи для підтримання авторитету і безсторонності суду (ч.2 ст.10).

Що стосується визначення змісту критеріїв обмеження реалізації основних прав особи в Основному Законі України, то слід вказати, що конституційна регламентація таких обмежень є диференційованою і залежить від особливостей здійснення конкретного суб'єктивного права [15, с.23]. Так, дослідивши конституційний текст, можемо виділити наступні підстави обмеження реалізації певних прав: запобігання або припинення злочину (ч.2 ст.29 передбачає можливість застосування до особи в такому випадку тримання під вартою); врятування життя людей та

майна, здійснення безпосереднього переслідування осіб, що підозрюються у скоєнні злочину (згідно з ч.2 ст.30 з цієї метою може бути обмежена реалізація права особи на недоторканність житла); забезпечення інтересів національної безпеки, територіальної цілісності, громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей (задля охорони вказаних цінностей частиною 2 ст.36 Конституції України передбачена можливість обмеження реалізації права на свободу об'єднання у політичні партії, громадські організації) тощо. В цілому, можна зробити висновок, що і Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, і Конституція України, встановлюючи обмеження реалізації певних прав і свобод особи, захищають спільні цінності, застосовуючи при цьому принцип забезпечення балансу суспільних і приватних інтересів.

Що стосується такої умови, як необхідність у демократичному суспільстві, то чітких універсальних критеріїв того, що саме має включатись у це поняття, в Конвенції не міститься.

Необхідність втручання в демократичному суспільстві означає, що держава має довести перед ЄСПЛ "нагальну суспільну потребу" у такому втручанні та у встановленні відповідних обмежень. При цьому така нагальна суспільна потреба повинна бути домірною до законної мети, окресленої засобом втручання. Не даючи вичерпної відповіді на питання про те, що ж Конвенція вважає "демократичним суспільством", Суд вказує на такі його ознаки, як толерантність, плюралізм, верховенство права, відсутність свавільного втручання у передбачені Конвенцією права людини ("Dudgeon v. United Kingdom" від "2.10.1981 р.") [13, с.238].

У вже згадуваній справі "Savin v. Ukraine" ЄСПЛ вказав, що визначаючи, чи було конкретне втручання "необхідним у демократичному суспільстві", Суд повинен встановити, чи були мотиви, наведені на виправдання втручання в реалізацію прав особи, доречними і достатніми, і чи був відповідний процес прийняття рішень справедливим і здатним забезпечити належний захист інтересів.

В.В. Речицький вказує на те, що Конвенція вимагає, щоб реальному застосуванню обмежень передувало виконання необхідної умови, а саме визнання необхідності таких обмежень не просто в державі, а в демократичній державі. Деяко спрощуючи це питання, можна сказати, що це означає приблизно наступне: "демократична держава", на відміну від "простої" держави

вдається до накладення обмежень лише у крайньому випадку, тобто коли без цього вже очевидно не можна обійтись. У більшості ж випадків атмосфера демократичної держави є (має бути) такою, що вона сама по собі спонукає індивідів до корекції їх дещо екстравагантної, зухвалої для суспільства поведінки. Крім того, суттєве значення тут має також притаманний демократичним державам високий рівень терпимості до проявів людського індивідуалізму, егоїзму чи егоцентризму. Простіше кажучи, демократичні держави запобігають зловживанню правами своєю терпимою атмосферою. У таких державах гідність людини цінується дуже високо, відтак вони усіяко уникають проявів державного примусу чи насильства [17, с.48].

Висновки

Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки: 1) обмеження щодо реалізації прав і свобод людини – це передбачений законом захід тимчасового характеру, що застосовується до особи з боку держави з метою захисту суспільних цінностей, є необхідним у демократичному суспільстві і полягає в неможливості здійснення особою певного суб'єктивного права; 2) для правомірності державного втручання у право людини необхідно, щоб можливість такого втручання була передбачена законом, здійснюва-

лось задля досягнення легітимної мети, якою завжди є захист певних суспільних або державних цінностей, та була необхідною в демократичному суспільстві. При цьому, виходячи із принципу правової визначеності, який є важливою складовою принципу верховенства права, закон, який вказує на можливість обмеження реалізації прав і свобод, має відповідати певним умовам, до яких відносять, зокрема, ясність, чіткість і доступність; 3) при визначенні легітимної мети обмеження слід застосовувати принцип пропорційності, що полягає у співрозмірності заходів, які застосовуються до особи з метою обмежити реалізацію її прав, з тими суспільними цінностями, які захищаються шляхом здійснення такого обмеження; 4) Конвенція про захист прав і основоположних свобод і Конституція України не містять універсального переліку критеріїв та підстав обмеження реалізації прав і свобод особи, однак аналіз окремих статей цих актів дає змогу стверджувати про наявність спільних цінностей, з метою захисту яких запроваджуються обмеження реалізації прав особи, до яких можна віднести національну та громадську безпеку, громадський порядок, економічний добробут країни, здоров'я чи мораль, права і свободи інших осіб, територіальну цілісність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Савчин М. В. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму: монографія. Ужгород: РІК-У, 2018. 440 с.
2. Шевчук С. В. Значення загальноправового принципу пропорційності для визначення конституційності законодавчих обмежень щодо реалізації конституційних прав і свобод (зарубіжний досвід). *Вісник Академії правових наук України*. 2000. № 1. С. 69–76.
3. Barak Aharon. Human rights and their limitations: the role of proportionality. URL: <http://www.fljs.org/content/human-rights-and-their-limitations-role-proportionality-0>.
4. June M. Ross Limitations on Human Rights in International Law: Their Relevance to the Canadian Charter of Rights and Freedoms. URL: https://www.jstor.org/stable/762242?seq=1#page_scan_tab_contents.
5. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції. К.: Реферат, 2010. 848 с.
6. Скрипнюк О. В. Конституційно-правове регулювання обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Публічне право*. 2011. № 3. С. 5–11.
7. Сорокун В. М. Міжнародно-правовий захист права на свободу совісті та віросповідання: монографія. Х.: Константа, 2010. 252 с.
8. Слінько Т. М. Правові підстави обмеження реалізації прав і свобод людини і громадянина. *Україна і Європейський Союз: шлях до сталого розвитку*: Збірник наук. статей за матер. І наук.-практ. конф. з європ. права (м. Харків, 24 квітня 2018 р.) / ред. кол. А. П. Гетьман, І. В. Яковюк та ін. Харків, 2018. С. 41–46.
9. Осинська О. В. Обмеження прав і свобод людини: теоретико-прикладні аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2010. 20 с.
10. Стрекалов А. Є. Обмеження основних прав та свобод людини і громадянина як інститут конституційного права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Харків, 2010. 20 с.
11. Сидорець Б. Обмеження прав людини (в контексті співвідношення Конституції України та Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод). *Вибори та демократія*. 2012. № 1 (31). С. 63–69.

12. Хайек Ф. А. фон Дорога к рабству / пер. с англ. М.: Новое издательство, Библиотека Фонда "Либеральная миссия", 2005. 264 с.
13. Дудаш Т. І. Практика Європейського Суду з прав людини: навч.-практ. посіб. К.: Алерта, 2013. 367 с.
14. Дахова І. І., Чуб О. О. Багатоаспектність принципу правової визначеності щодо сучасних конституційно-правових відносин. *Форум права: електрон. наук. фахове вид.* 2017. № 4. С. 59–68. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_4_11.pdf. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1145745>.
15. Савчин М. В. Основні конституційні критерії обмеження прав людини і основоположних свобод. *Вибори та демократія*. 2008. № 2 (16). С. 21–28.
16. Рішення Конституційного Суду України від 02.11.2004 № 15-зп/2004 (справа про призначення судом більш м'якого покарання). URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04>.
17. Буткевич В., Речицкий В. Права і свободи та обов'язки людини і громадянина. *Національна безпека і оборона*. 2015. № 4. С. 44–49.

REFERENCES

1. Savchyn, M. V. (2018). *Suchasni tendentsiyi konstytutsionalizmu u konteksti hlobalizatsiyi ta pravovoho plyuralizmu: monohrafiya* [Contemporary trends of constitutionalism in the context of globalization and legal pluralism: monograph]. Uzhhorod: RIK-U (in Ukr.).
2. Shevchuk, S. V. (2000). Znachennya zahal'nopravovoho pryntsypu proporsiynosti dlya vyznachennya konstytutsiynosti zakonodavchykh obmezhen' shchodo realizatsiyi konstytutsiynykh prav i svobod (zarubizhnyy dosvid) [The significance of the general principle of proportionality for determining the constitutionality of legislative restrictions on the implementation of constitutional rights and freedoms (foreign experience)]. *Visnyk Akademiyi pravovykh nauk Ukrayiny*, (1). 69–76 (in Ukr.).
3. Aharon, Barak. Human rights and their limitations: the role of proportionality. Retrieved from: <http://www.fljs.org/content/human-rights-and-their-limitations-role-roportionality-0> (in Eng.).
4. Ross, June M. Limitations on Human Rights in International Law: Their Relevance to the Canadian Charter of Rights and Freedoms. Retrieved from: https://www.jstor.org/stable/762242?seq=1#page_scan_tab_contents (in Eng.).
5. Shevchuk, S. (2010). *Sudovyy zakhyst prav lyudyny: Praktyka Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny u konteksti zakhidnoyi pravovoyi tradytsiyi* [Judicial protection of human rights: The practice of the European Court of Human Rights in the context of the Western legal tradition]. Kyiv: Referat (in Ukr.).
6. Skrypnyuk, O. V. (2011). Konstytutsiyno-pravove rehulyuvannya obmezheniya prav i svobod lyudyny i hromadyanyna v Ukrayini [Constitutional and legal regulation of restriction of rights and freedoms of man and citizen in Ukraine]. *Publichne pravo*, (3). 5–11 (in Ukr.).
7. Sorokun, V. M. (2010). *Mizhnarodno-pravovyy zakhyst prava na svobodu sovisti ta virospovidannya: monohrafiya* [International legal protection of the right to freedom of conscience and religion: monograph]. Kharkiv: Konstanta (in Ukr.).
8. Slin'ko, T. M. (2018). Pravovi pidstavy obmezheniya realizatsiyi prav i svobod lyudyny i hromadyanyna [Legal grounds for limiting the exercise of human and civil rights and freedoms]. In: Het'man, A. P., & Yakovyuk, I. V. (Eds.). *Ukrayina i Yevropeys'kyy Soyuz: shlyakh do staloho rozvytku*: Zbirnyk nauk. statey za mater. 1 nauk.-prakt. konf. z yevrop. prava (m. Kharkiv, 24 kvitnya 2018 r.). Kharkiv (s. 41–46) (in Ukr.).
9. Osyn'ska, O. V. (2010). *Obmezheniya prav i svobod lyudyny: teoretyko-prykladni aspekt* [Limitation of human rights and freedoms: theoretical and applied aspects]. Extended abstract of candidate's thesis (12.00.01). Kyiv (in Ukr.).
10. Strekalov, A. YE. (2010). *Obmezheniya osnovnykh prav ta svobod lyudyny i hromadyanyna yak instytut konstytutsiyного prava Ukrayiny* [Limitation of fundamental rights and freedoms of man and citizen as institute of constitutional law of Ukraine]. Extended abstract of candidate's thesis (12.00.02). Kharkiv (in Ukr.).
11. Sydorets', B. (2012). Obmezheniya prav lyudyny (v konteksti spivvidnoshennya Konstytutsiyi Ukrayiny ta Konventsiyi pro zakhyst prav lyudyny ta osnovopolozhnykh svobod) [Limitation of human rights (in the context of the relationship between the Constitution of Ukraine and the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms)]. *Vybory ta demokratiya*, 1(31). 63–69 (in Ukr.).
12. Khayyek, F. A. fon (2005). *Doroga k rabstvu* [Road to slavery]. Moskva: Novoye izdatel'stvo, Biblioteka Fonda "Liberal'naya missiya" (in Russ.).
13. Dudash, T. I. (2013). *Praktyka Yevropeys'koho Sudu z prav lyudyny: navch.-prakt. posib.* [Practice of the European Court of Human Rights: educational practice. manual]. Kyiv: Alerta (in Ukr.).
14. Dakhova, I. I., & Chub, O. O. (2017). Bahatoaspektnist' pryntsypu pravovoyi vyznachenosti shchodo suchasnykh konstytutsiyno-pravovykh vidnosyn [Multidimensionality of the principle of legal certainty regarding modern constitutional and legal relations]. *Forum prava: elektron. nauk. fakhove vyd.*, (4). 59–68. Re-

- trieved from: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_4_11.pdf. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1145745> (in Ukr.).
15. Savchyn, M. V. (2008). Osnovni konstytutsiyni kryteriyi obmezhenyia prav lyudyny i osnovopolozhnykh svobod [The main constitutional criteria for limiting human rights and fundamental freedoms]. *Vybory ta demokratiya*, 2(16). 21–28 (in Ukr.).
 16. *Rishennya Konstytutsiynoho Sudu Ukrayiny (02.11.2004 No 15-zp/2004) (sprava pro pryznachennya sudom bil'sh m'yakoho pokarannya)* [Decision of the Constitutional Court of Ukraine dated 02.11.2004 No. 15-zp/2004 (case on the appointment by the court of a milder punishment)]. Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04> (in Ukr.).
 17. Butkevych, V., & Rechyskyi, V. (2015). Prava i svobody ta obov'yazky lyudyny i hromadyanyna [Rights and freedoms and responsibilities of man and citizen]. *Natsional'na bezpeka i oborona*, (4). 44–49 (in Ukr.).

Надійшла 23.08.2018

РЕКОМЕНДОВАНЕ ЦИТУВАННЯ (RECOMMENDED CITATION), АНОТАЦІЇ (ABSTRACTS)

Дахова І. І. Обмеження реалізації прав і свобод людини: конституційне регулювання та практика Європейського Суду з прав людини. Форум права: електрон. наук. фахове вид. 2018. № 4. С. 17–25. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2018_4_4.pdf

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1467599>

Розкривається питання про можливість обмеження реалізації прав і свобод людини і громадянина, виходячи з норм міжнародних актів та національного законодавства України. Розглядаються підстави обмеження реалізації прав і свобод людини, аналізується сукупність умов правомірності обмеження реалізації прав і свобод, відома як «трискладовий тест». Досліджується та розкривається зміст таких елементів цього тесту, як законність, тобто закріплення можливості обмеження реалізації прав і свобод у законодавстві, при цьому вказується на вимоги щодо якості та доступності закону, виходячи із принципу правової визначеності; легітимна мета такого обмеження та необхідність запроваджених обмежень у демократичному суспільстві. Вказані цінності, з метою захисту яких і відбувається обмеження реалізації прав і свобод, а також звертається до аналізу принципу пропорційності, що має бути застосований при здійсненні обмеження прав і свобод людини, вказуючи при цьому, що заходи щодо обмеження прав особи мають бути співрозмірними тим суспільним відносинам та іншим цінностям, що захищаються шляхом відповідного обмеження. Досліджуються підходи до регулювання питання обмеження реалізації прав і свобод людини в Конституції України та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, аналізується практика Європейського суду з прав людини щодо вказаної проблематики.

Ключові слова: права і свободи; обмеження; трискладовий тест; законність; легітимна мета; необхідність у демократичному суспільстві

Дахова И.И. Ограничение реализации прав и свобод человека: конституционное регулирование и практика Европейского Суда по правам человека

Раскрывается вопрос возможности ограничения реализации прав и свобод человека и гражданина, исходя из норм международных актов и национального законодательства Украины. Рассматриваются основания ограничения реализации прав и свобод человека, анализируется совокупность условий правомерности ограничения прав и свобод, известная как «трехсоставной тест». Исследуется и раскрывается содержание таких элементов этого теста, как законность, то есть закрепление возможности ограничения реализации прав и свобод в законодательстве, при этом указывается на требования относительно качества и доступности закона, исходя из принципа правовой определенности; легитимная цель такого ограничения и необходимость введения таких ограничений в демократическом обществе. Указаны ценности, для защиты которых и происходит ограничение реализации прав и свобод, а также обращается к анализу принципа пропорциональности, который должен применяться при осуществлении ограничения прав и свобод человека, указывая при этом, что меры по ограничению прав личности должны быть соразмерны тем общественным отношениям и иным ценностям, которые защищаются путем осуществления соответствующего ограничения. Исследуются подходы к регулированию вопроса ограничения реализации прав и свобод человека в Конституции Украины и Конвенции о защите прав человека и основных свобод, анализируется практика Европейского суда по правам человека относительно указанной проблематики.

Ключевые слова: права и свободы; ограничение; трехсложный тест; законность; легитимная цель; необходимость в демократическом обществе

Dakhova I.I. Limitation of the Implementation of Human Rights and Freedoms: Constitutional Regulation and Practice of the European Court of Human Rights

Despite the numerous publications on human rights issues, it is necessary to carry out an analysis of the issue of the ratio of approaches to normative regulation of the restriction of the realization of human rights in the Constitution of Ukraine and the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. In addition, the European Court of Human Rights' practice of restricting the exercise of rights and freedoms is constantly expanding, which requires the continuation of scientific research on this issue. The purpose of the article is to determine the category of restrictions on the realization of human rights, the study on the basis of the analysis of the practice of the European Court of Human Rights of such elements of the "three-component test" as legality, legitimate aim of restriction and the need to restrict the realization of human rights and freedoms in a democratic society, as well as an analysis of norms The Constitution of Ukraine on the consolidation of the specified components in them, which determine the legality of the restriction of the exercise of the rights and freedoms of the individual. The novelty of the work is to determine the category of restrictions on the exercise of human rights and freedoms, established on the basis of the analysis of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the Constitution of Ukraine and the practice of the European Court of Human Rights, the content of the conditions, the totality of which, known as the "three-part test", provides the lawfulness of the restriction of the realization of human rights and freedoms. The article reveals the issue of the possibility of limiting the implementation of human and civil rights and freedoms, based on the norms of international acts and national legislation of Ukraine. Based on the analysis of scientific literature on these issues and their own research, the authors define the notion of limiting the realization of human rights and freedoms. The paper examines the reasons for this restriction, analyzes the set of conditions for the legitimacy of the restriction of rights and freedoms, known as the "three-part test." The content of such elements of this test as legality is investigated and disclosed, that is, the possibility of restricting the exercise of rights and freedoms in legislation, while indicating the requirements for the quality and accessibility of the law, based on the principle of legal certainty; the legitimate aim of such a restriction and the need to introduce such restrictions in a democratic society. When disclosing the question of legitimate aim, the author points out the values for the protection of which the exercise of rights and freedoms is limited, and also turns to an analysis of the principle of proportionality, which should be applied in the implementation of the restriction of human rights and freedoms, while indicating that measures to limit the rights of the individual must be proportionate to those social relations and other values that are protected by the implementation of an appropriate restriction. The article studies approach to regulating the issue of restricting the exercise of human rights and freedoms in the Constitution of Ukraine and the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and analyzes the practice of the European Court of Human Rights in relation to these issues.

Key words: *rights and freedoms; restriction; three-syllable test; legitimacy; legitimate aim; the need for a democratic society*